

DJES

DANISH JOURNAL OF EDUCATION STUDIES

**FAGLIGE DELTAGELSESMULIGHEDER I DANSK SOM
ANDETSPROG (BASIS)**

Et økologisk perspektiv på modtagelsesfeltet i grundskolen

Maria Kirstine Hummelrose
University College Nordjylland

PH.D.-RESUMÉ

MARTS 2026

PUBLICERET ONLINE

Kolofon

Redaktører

Miriam Madsen (chefredaktør), Kim Holflod, Karina Kiær, Bea Møller Schmidt, Julie Reng Andersen, Katrine Mygind Bach, Simon Langkjær, Nanna Bregnballe, Daniel Kardyb, Oliver Asmund Bornemann & Jan Thorhauge Frederiksen

Nummer

Årgang 4, nr. 2/2026, publiceret fortløbende

Artikeltype

Ph.d-resumé

Adresse

Department for Education Studies

DPU, Aarhus University

Tuborgvej 164, 2400 Copenhagen NV:

djes@edu.au.dk

<https://tidsskrift.dk/tidsskriftforuddannelsesvidens/index>

ISSN: 2794-3445

Visuel Identitet

Puk Dam Sørensen

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

FAGLIGE DELTAGELSESMULIGHEDER I DANSK SOM ANDETSPROG (BASIS)

ET ØKOLOGISK PERSPEKTIV PÅ MODTAGELSESFELTET I GRUNDSKOLEN

Maria Kirstine Hummelrose
University College Nordjylland

Abstract

Ph.d.-afhandlingen undersøger, hvordan faglige deltagelsesmuligheder etableres og begrænses i faget dansk som andetsprog (basis) på tværs af forskellige modtagelsesmodeller i grundskolen. Udgangspunktet er empirisk og bygger på et multipelt etnografisk casestudie af tre skoler, der repræsenterer forskellige organisatoriske tilgange til basisundervisning for nyankomne og fordrevne elever fra Ukraine. Med afsæt i social literacy teori undersøges, hvordan juridiske, organisatoriske og didaktiske rammer indgår i de sammenhænge, hvor elevernes adgang og deltagelsesmuligheder i skolens faglige praksisser etableres, forhandles og til tider begrænses. Afhandlingen udvikler begrebet 'økologisk mulighedskontinuum', der beskriver, hvordan deltagelsesmulighederne forskydes mellem deltagelse og fravær-af-deltagelse. Analysen viser, hvordan politiske beslutninger, lokale organiseringer og undervisningspraksisser står i relation til hinanden i etableringen af faglige deltagelsesmuligheder i basisundervisningen og peger på nye måder at forstå fagets didaktiske potentiale på.

Keywords: Faglige deltagelsesmuligheder; dansk som andetsprog; basisundervisning; social literacy teori; etnografisk casestudie

Problemstilling og forskningsfokus

Dansk som andetsprog (basis) udgør en central, men underbelyst del af det danske skolesystem. Faget fungerer som et bindeled mellem sproglig udvikling og adgang til skolens faglige praksisser, men det er uklart, hvordan de faglige deltagelsesmuligheder reelt etableres i praksis. Analysen retter sig mod konkrete undervisningssituationer, hvor adgang til fagligt indhold og aktiviteter bliver til i mødet mellem elever, undervisningsaktiviteter og institutionelle rammer. I afhandlingen undersøger jeg, hvordan muligheder for deltagelse faktisk opstår i undervisningen. Tidligere forskning viser, at basisundervisningen ofte forstås gennem 'sproget' som adgangsgivende til videre uddannelse, hvor 'sproget' her henviser til det danske sprog (Kristjánsdóttir, 2018; Kristjánsdóttir & Pérez, 2016). Samtidig peger forskningen på, at 'sproget' i kommunale og politiske kontekster anvendes som parameter for både fordeling af tid til basisundervisning og placering af elever (Skiveren et al., 2024). Afhandlingen anlægger et perspektiv, hvor fokus forskydes fra elevernes sproglige udvikling og målsprogstilegnelse til de betingelser, der stilles til rådighed for basiselevernes faglige deltagelsesmuligheder i undervisningens literacy praksisser. Undersøgelsen er empirisk og tager afsæt i forskellige organisationsformer inden for dansk som andetsprog (basis), hvoraf hver modtagelsesmodel repræsenterer særlige måder at organisere modtagelsesundervisningen på. I disse varierende literacy domæner undersøges, hvordan faglige deltagelsesmuligheder etableres og begrænses i undervisningens praksis, og hvordan elevernes adgang til skolens faglige literacy praksisser konstrueres af undervisningens organisering, didaktiske valg og institutionelle rammer.

I 2022 introducerede Lov om midlertidig opholdstilladelse til personer, der er fordrevet fra Ukraine (LOV nr 324, 2022) en ny juridisk ramme for modtagelsesundervisning, hvorved en ny elevgruppe konstrueres i den nationale modtagelsespraksis. Den nye lovgivning betyder samtidig, at gruppen tilbydes undervisning på andre juridiske og organisatoriske betingelser end øvrige nyankomne elever. Lovændringen udgør ét blandt flere empiriske udgangspunkter for afhandlingen, som undersøger, hvordan forskellige organisatoriske modeller – herunder den ukrainske særlovsmodel – skaber og begrænser faglige deltagelsesmuligheder. Formålet er ikke at beskrive elevernes sproglige progression, men at analysere de institutionelle og fagdidaktiske strukturer, der skaber adgang til skolens faglige praksisser. Hermed placeres undersøgelsen i et felt, hvor pædagogiske intentioner og strukturelle betingelser mødes.

Teoretiske perspektiver

Studiet er forankret i social literacy teori (Barton, 2007; Barton & Hamilton, 2000, 2012; Bloome & Green, 2015; Gee, 2015; Street, 1995), hvor literacy forstås som socialt situerede handlinger, og hvor sproglige, sociale og institutionelle faktorer er gensidigt forbundne. Denne forståelse danner grundlaget for analysen af faglige deltagelsesmuligheder som relationelle og kontekstuel betingede.

Som et centralt analytisk bidrag introduceres begrebet 'det økologiske mulighedskontinuum', hvor 'økologisk' henviser til, at faglige deltagelsesmuligheder ikke er faste, men formes relationelt i et samspil mellem flere sociale og institutionelle forhold, og hvor 'kontinuummet' spænder fra deltagelse til fravær-af-deltagelse. Begrebet anvendes til at analysere, hvordan deltagelsesmuligheder etableres, forskydes og forhandles over tid i undervisningens organisering, de fagdidaktiske valg og de institutionelle rammer. Begrebet trækker på et perspektiv (Barton, 2007), hvor undervisning forstås som et dynamisk samspil mellem forskellige literacy domæner, der tilsammen udgør elevernes adgang til skolens faglige praksisser. I en fagdidaktisk sammenhæng for dansk som andetsprog introduceres begrebet som et nyt analytisk redskab til at undersøge, hvordan deltagelsesmuligheder ændres over tid og på tværs af organisatoriske niveauer. Med dette afsæt anvendes kontinuummet i analysen til at iagttage forskydninger i, hvordan adgang til deltagelsesmuligheder etableres, fastholdes eller forbliver midlertidig i forskellige undervisningskontekster. Det økologiske mulighedskontinuum tydeliggør, at analysens fokus ikke er deltagelse som faktisk handling, men de betingelser for deltagelse, der stilles til rådighed gennem undervisningens strukturelle, didaktiske og institutionelle organisering, og som forhandles i praksis.

Faglige deltagelsesmuligheder operationaliseres fagdidaktisk gennem kompetenceområderne i dansk som andetsprog (basis) (Børne- og Undervisningsministeriet, 2019), hvor fokus er på, hvordan elever opnår adgang til at gøre literacy i praksis – ikke blot på tilegnelse af et målsprog. Dette teoretiske afsæt muliggør en analyse af, hvordan undervisningens strukturer og didaktiske valg etablerer muligheder for elevernes adgang til skolens faglige literacy praksisser. Det teoretiske udgangspunkt danner dermed grundlag for den metodiske tilgang, hvor de faglige deltagelsesmuligheder undersøges empirisk i konkrete undervisningssituationer.

Metodologiske og analytiske perspektiver

Studiet er designet som et multipelt etnografisk casestudie (Merriam & Tisdell, 2016; Stake, 2005). Casene repræsenterer tre forskellige organiseringsformer i modtagelsesfeltet: 1) en traditionel modtagelsesklasse med stor variation i elevernes sproglige baggrunde og tid i Danmark, 2) en ukrainsk modtagelsesklasse etableret under særloven, og 3) direkte indskrivning i almenundervisningen med supplerende sprogstøtte. Det empiriske materiale består af videoobservationer og feltnoter fra to observationsperioder af fem dages varighed, gennemført med et halvt års interval samt udvalgte policydokumenter.

I analysen inddeles skolens fag i literacy domæner, der hver repræsenterer særlige måder at organisere undervisning, kommunikation og faglighed på (Barton & Hamilton, 2012). Inden for hvert domæne analyseres konkrete literacy events for at undersøge, hvordan de faglige deltagelsesmuligheder reelt stilles til rådighed for eleverne i undervisningen. I hver case identificeres de særlige kendetegn ud fra kompetenceområderne i dansk som andetsprog (basis), som danner et fagdidaktisk afsæt for analysen. Analysen bygger på observationer af undervisningen, hvor elevernes ytringer vurderes i samspil med undervisningens faglige aktiviteter, materialer og indhold. Dermed undersøges, hvordan adgang til skolens faglige praksisser skabes, forhandles og til tider begrænses i konkrete undervisningssituationer. Analysen kombinerer dermed et mikroetnografisk perspektiv på konkrete literacy events med et makroperspektiv på de institutionelle og juridiske rammer, hvorigennem deltagelsesmulighederne forstås (Bloome & Green, 2015). Begrebet 'faglige deltagelsesmuligheder' er i analysen operationaliseret gennem kompetenceområderne i dansk som andetsprog (basis), der fungerer som en faglig ramme for at identificere, hvordan literacy praksisserne gøres tilgængelige i undervisningen. Operationaliseringen sker gennem en systematisk identifikation af de handlinger, materialiteter og diskursive rammer, der etablerer eller begrænser elevernes adgang til skolens faglige literacy domæner. Herved muliggøres en empirisk undersøgelse af, hvordan faglige deltagelsesmuligheder konstrueres i praksis som et relationelt og situeret fænomen i samspil mellem organisatoriske og didaktiske forhold.

Empiriske hovedfund

Afhandlingens hovedfund peger på, at faglige deltagelsesmuligheder etableres og begrænses i et samspil mellem lovgivning, lokal organisering og undervisningspraksis, og at tidslighed – forstået som pludselighed, midlertidighed og varighed – har væsentlig betydning for, hvordan samspillet mellem lovgivning, organisering og praksis skaber skiftende adgangsbetingelser til skolens faglige literacy domæner (Barton & Hamilton, 2000). I det følgende redegøres der for de tre cases, som hver repræsenterer forskellige organiseringsformer i modtagelsesfeltet og dermed forskellige betingelser for faglige deltagelsesmuligheder.

Traditionel modtagelsesklasse

I modtagelsesklassen er modtagelsesmodellens organisering veletableret, i det der er tale om et fast forankret tilbud med klare rammer og kontinuitet over tid. Inden for denne ramme varetages undervisningen gennem en tydelig lærerrolle, der kommer til udtryk i multimodale greb, herunder brug af visuelle støtteformer, fælles tavlearbejde og mundtlig modellering. Hertil kommer faste faglige aktiviteter og genkendelige forløb, hvor de nyankomne elevers modersmål inddrages som ressource.

Kompetenceområderne i dansk som andetsprog danner afsæt for de faglige adgangsveje, som tilrettelægges både med fokus på elevernes deltagelsesmuligheder her og nu og med et fremadrettet perspektiv mod udslusning til almenundervisningen. De faglige deltagelsesmuligheder, som etableres, består i adgang til det faglige indhold gennem en veletableret undervisningspraksis, hvor faglige literacy praksisser, multimodale tiltag og inddragelse af elevernes modersmål tilsammen understøtter faglig deltagelse. Disse muligheder forstås dermed som noget, der gradvist etableres i et økologisk mulighedskontinuum, hvor struktur, tid og relationer tilsammen gør adgang til faglig deltagelse mulig. Casen viser, hvordan kontinuitet og tydelig rammesætning kan understøtte udviklingen af stabile adgangsveje til skolens faglige praksisser.

Modtagelsesklasse for fordrevne ukrainske elever

De fordrevne ukrainske elevers undervisning kendetegnes af særlovens pludselighed og midlertidighed. Loven muliggjorde, at et særskilt undervisningstilbud blev etableret med kort varsel og uden krav om dansk som andetsprog (basis) som faglig ramme. De juridiske og didaktiske vilkår adskilte sig dermed fra andre nationale modtagelsesforløb. Den fleksibilitet, som loven gav, medførte uregelmæssig deltagelse, når elever samtidig fulgte ukrainsk onlineskole. Denne ustabilitet begrænsede de faglige deltagelsesmuligheder, idet det blev vanskeligt at skabe og fastholde stabile rammer for undervisningens literacy praksisser, når eleverne havde mulighed for at deltage i ukrainsk onlineskole og dermed vekslede mellem to skolesystemer. Den dobbelte forankring i to skolesystemer skabte positioner af fravær-af-deltagelse, hvor adgang til skolens faglige literacy praksisser blev midlertidig og uforudsigelig. Efterhånden ændrede midlertidigheden mod større varighed, hvilket gradvist åbner adgang til flere af skolens literacy domæner over tid, hvor undervisningen kan organiseres i mere sammenhængende forløb på tværs af tid og aktiviteter. Casen viser, hvordan særlovens tidsligheder står i relation til undervisningens praksis, idet den samme fleksibilitet, der skulle sikre hurtig adgang, samtidig kan skabe brud i sammenhængen mellem politiske rammer og skolens hverdag.

Direkte indskrivning i almenklassen

Casen bygger på observationer af én elevs deltagelse i almenundervisningen og den tilknyttede sprogstøtte, hvor bevægelserne mellem de to undervisningskontekster tydeliggør, hvordan de faglige deltagelsesmuligheder varierer. I begyndelsen af elevens skolegang etablerer klassekammeraternes spontane stilladsering, for eksempel ved at forklare opgaver og oversætte enkelte ord, adgang til aktiviteter og materialer, hvilket skaber faglige deltagelsesmuligheder. Elev-elev-stilladseringen er dog tilfældig og afhænger af relationer snarere end af en didaktisk rammesætning. Når der mangler en systematisk tilrettelæggelse af dansk som andetsprog i fagene, bliver deltagelsesmulighederne sårbare og får begrænset faglig dybde. Over tid udvikler eleven strategier til selv at skabe adgangsveje til det faglige indhold, men de organisatoriske rammer – præget af skift mellem almenundervisningen og sprogstøttecenteret samt fravær af dansk som andetsprog (basis) som faglig ramme – betyder, at positioner af fravær-af-deltagelse også opstår. Fraværet af deltagelsesmuligheder handler ikke alene om fysisk fravær, men også om manglende adgang til fagligt meningsfulde positioner i undervisningen, hvor eleven kan deltage med et tydeligt fagligt formål og bidrag.

Analysen tydeliggør, hvordan midlertidige og fragmenterede organiseringsformer kan udfordre betingelserne for faglige deltagelsesmuligheder, selv når eleven er fysisk til stede i undervisningen. Casene viser, hvordan de sammenhænge, der træder frem mellem organisatoriske og didaktiske niveauer, danner grundlag for en forståelse af, hvordan strukturelle og fagdidaktiske forhold tilsammen konstituerer de betingelser, hvorigennem faglige deltagelsesmuligheder etableres.

Faglige deltagelsesmuligheder på tværs

Casene illustrerer tilsammen, hvordan det økologiske mulighedskontinuum kan anvendes til at forstå deltagelse som et relationelt fænomen, der forskydes over tid. På tværs af casene peger analysen på, at de faglige deltagelsesmuligheder ikke kan reduceres til elevernes individuelle forudsætninger eller til et spørgsmål om, hvorvidt de deltager, men må forstås ud fra de betingelser, der gør deltagelse mulig. Mulighederne etableres i et økologisk mulighedskontinuum mellem deltagelse og fravær-af-deltagelse, hvor lovgrundlag, lokal organisering og pædagogisk-didaktiske valg gensidigt betinger hinanden. Den tidlige dimension er afgørende: Pludselige og midlertidige ordninger skaber ustabil adgang, mens varighed og forudsigelig organisering – kombineret med en eksplicit DSA-rammesætning på tværs af fag – gradvist udvider basiselevernes adgang til skolens faglige literacy domæner. Samlet viser casene, at faglige deltagelsesmuligheder må forstås som dynamiske og situerede processer, der formes i spændingsfeltet mellem politiske beslutninger, organisatoriske strukturer og undervisningens praksis.

Bidrag og perspektiver

Afhandlingens overordnede konklusion er, at faglige deltagelsesmuligheder i dansk som andetsprog (basis) konstrueres i et samspil mellem juridiske, organisatoriske og didaktiske rammer, hvor politiske beslutninger, lokale organiseringer og undervisningens tilrettelæggelse tilsammen skaber – og til tider begrænser – elevernes adgang til skolens faglige praksisser. De tre cases eksemplificerer, hvordan faglige deltagelsesmuligheder etableres og forandres afhængigt af organiseringen, og hvordan fleksible ordninger både kan skabe og begrænse adgangsveje til skolens faglige literacy- domæner. Deltagelsesmulighederne forstås dermed ikke som et individuelt ansvar eller som et spørgsmål om elevernes sproglige færdigheder, men som noget der etableres gennem de strukturelle og didaktiske betingelser, som undervisningen stiller til rådighed.

Gennem udviklingen og anvendelsen af et økologisk mulighedskontinuum tydeliggøres, hvordan faglige deltagelsesmuligheder kan forstås som dynamiske og situerede – etableret i et kontinuum mellem deltagelse og fravær-af-deltagelse. Undersøgelsen adskiller sig fra tidligere forskning ved empirisk at dokumentere, hvordan deltagelsesmuligheder ikke blot afhænger af sproglige faktorer, men af samspillet mellem juridiske rammer, organisatoriske praksisser og didaktiske beslutninger. Denne flerlagede analyse bidrager med ny indsigt i, hvordan dansk som andetsprog (basis) fungerer som et institutionelt felt, hvor faglige og sociale processer sammen konstruerer elevernes adgang til skolens faglige praksisser.

Afhandlingens bidrag består af tre sammenhængende perspektiver: et empirisk, der tilfører ny viden om basisundervisning i dansk som andetsprog som et underbelyst felt; et fagdidaktisk, hvor begrebet 'faglige deltagelsesmuligheder' operationaliseres som analytisk redskab; og et teoretisk, hvor social literacy teori forbindes med et økologisk perspektiv, der tydeliggør, hvordan deltagelsesmuligheder forstås som relationelle og processuelle snarere end lineære eller individuelle.

Perspektiveringerne peger på behovet for videre forskning i, hvordan basisundervisningens fagdidaktiske potentiale kan udfoldes på tværs af fag og organisationsformer for dansk som andetsprog (basis), og hvordan lærere kan anvende begrebet faglige deltagelsesmuligheder som reflektivt redskab i planlægning og evaluering af undervisning. En sådan forskning kan samtidig bidrage til at udvikle mere dynamiske forståelser af progression og fleksibilitet i dansk som andetsprog (basis), hvor elevernes adgang til skolens faglige literacy domæner forstås som en kontinuerlig proces snarere end et lineært mål.

Litteraturliste

- Barton, D.** (2007). *Literacy: An introduction to the ecology of written language*. Blackwell Publishing.
- Barton, D. & Hamilton, M.** (2000). Literacy practices. I D. Barton, M. Hamilton, & R. Ivanic (Eds.), *Situated literacies: Reading and writing in context* (s.7-16). Routledge.
- Barton, D., & Hamilton, M.** (2012). *Local literacies: Reading and writing in one community*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203125106>.
- Bloome, D., & Green, J.** (2015). The Social and Linguistic Turns in Studying Language and Literacy. I J. Rowsell & K. Pahl (red.), *The Routledge handbook of literacy studies* (s. 29–41). Routledge.
- Børne- og Undervisningsministeriet.** (2019). Dansk som andetsprog (basis): Faghæfte. GSK Faghæfte.
- Gee, J. P.** (2015). The New Literacy Studies 1. I J. Rowsell & K. Pahl (red.), *The Routledge handbook of literacy studies* (s. 35–48). Routledge.
- Kristjánsdóttir, B.** (2018). *Uddannelsespolitik i nationalismens tegn*. Aarhus Universitetsforlag.
- Kristjánsdóttir, B., & Perez, S. J.** (2016). Nyankomne børn og unge i det danske uddannelsessystem: Lovgrundlag og organisering. *Nordand: Nordisk Tidsskrift for Andespråksforskning*, 11(2), 35–63.
- LOV nr 324** (2022). Lov om midlertidig opholdstilladelse til personer, der er fordrevet fra Ukraine (Særloven). *Udlandingenstyrelsen.dk* <https://www.us.dk/me dia/10548/saerlov-pr-22092024.pdf>
- Merriam, S. B. & Tisdell, E.J.** (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass.
- Skiveren, U. T. P., Enemark, N. R. & Hummelose, M. K.** (2024). Danske kommuners organisering af modtagelsen af nyankomne migrerede elever. *Nordand*, 19(1), 21-37.
<https://doi.org/10.18261/nordand.19.1.3>
- Stake, R. E.** (1995). *The art of case study research*. Sage Publications.
- Street, B.** (1995). *Social literacies: Critical approaches to literacy in education, development and ethnography*. “Real Language” series. Longman.

Abstract

The PhD dissertation explores how academic participation opportunities are established and constrained within Danish as a Second Language (basis) across different models of reception education in primary school. The study takes an empirical point of departure in a multiple ethnographic case study of three schools representing diverse organizational approaches to basic instruction for newly arrived and displaced Ukrainian students. Drawing on social literacy theory, the analysis examines how legal, organizational, and didactic frameworks are interrelated in shaping, negotiating, and at times limiting students' access and participation opportunities in the school's academic practices. The dissertation develops the concept of an ecological continuum of opportunities, which captures how participation opportunities shift between participation and absence of participation and offers new ways of understanding Danish as a Second Language (basis) as a framework for students' academic participation opportunities.

